

контролю над ним назначаєм, скидаєм його коли не до вподоби, — а тут же над всею землею дозволяєм цареві з міністрами та губернатором безконтрольно і самоправно розпоряджувати ся, як тільки їх думоньці завгодно!....

І думалось мені: велике се діло розплутати всю сю хитру механіку царську та дворянську, розбити би її на дрібненькі кусочки і розвіяти по вільному вітрі на всі чотири сторони!.... За таке діло й голову положить не жалко... Тільки як до сего діла приступити?

Про се і завели ми балачку зо Степаном, як зійшлись в друге потовкувати.

— Що й казати, — каже Степан, — мудра штука добитись всього сего, і може, ще пройде багато років, поки нарід після повної правди своє жите упорядкує. Богато ще треба попрацювати, поки золотий час настане. Траба попередати добитись, щоб не було ні царя, ні чиновників, а щоб всім володіло народне зібране (народне віче). Наколи стане людям лекше жити, підкрплять ся, они, то й зуміють дістати повну волю і щастє. — Щож нам поки що робить? Невже ж сидіти коло моря і ждати погоди? Далі не можливо терпіти, сам знаєш. Найтихійший селянин і той часом так забалакає, що лише оглядай ся, чи нема де поліція або урядника, щоб не підслухав часом, борони боже.... Та коли довше так по песячому жити, то весь нарід вимре з голоду, адже що не рік то й голод, а коли і бува врожай то досита не наїсиш ся. Правда, чув я, що нарід вже в деяких місцевостях повстає, відбирає у дідичів хліб і скотину, палить їх фільварки, але толку щось я з сего не виджу. Пришлють військо, набють добре мужиків, часом і застрілять скілька чоловіків і всьо знов тихо. Тай куди нам мужикам справлятись, всьо те у них в руках, у наших ворогів; і військо за них; і гроші в них; і знають они богато більше від нас мужиків. Аджеж так-то, значить і не буде ніколи добра для селянства. Так то значить, нічого й не зробиш, — лягай до біса й помирай?.....

— Ну, чогож се ти, Андрію, так зажурив ся. Страшний ворог, та милостивий бог. Справитись з ним ще можна.

— Е, куди нам, мужлаям та проти такої сили?

— Та зрозумій же, милний чоловіче, що ся їх сила вся в